QAROVSIZ QOLGAN O'SMIRLARDAGI EMOTSIONAL HOLATLARNING GENDER XUSUSIYATLARI

Abdullayev Xursandbek Bekdurdiyev
Tuproqqal'a tumani IIB TB NQ katta inspektor-navbatchisi mayor

Annotatsiya. Mazkur maqolada qarovsiz qolgan o'smirlarda emotsional holatlarning gender xususiyatlari, ularning namoyon bo'lish shakllari hamda ijtimoiy-psixologik omillar bilan o'zaro bog'liqligi yoritilgan. O'smirlik davrida yetarli parvarish, nazorat va emotsional qo'llab-quvvatlashning mavjud emasligi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavotir, tushkunlik, yolg'izlik, jahldorlik va o'zini past baholash kabi holatlar tahlil qilingan. Qiz va o'g'il o'smirlarda emotsional qiyinchiliklarning namoyon bo'lishidagi ehtimoliy farqlar gender stereotiplari, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda izohlangan. Shuningdek, qarovsiz qolgan o'smirlarning emotsional holatlarini psixodiagnostik baholashda individual xususiyatlarni hisobga olish hamda genderga sezgir psixologik yordamni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: qarovsiz qolgan o'smirlar, emotsional holatlar, gender xususiyatlari, xavotir, depressiv alomatlar, yolg'izlik, emotsional barqarorlik, psixodiagnostika, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, psixologik yordam.

Аннотация. В статье рассматриваются гендерные особенности эмоциональных состояний подростков, оставшихся без надлежащего присмотра и попечения, а также их взаимосвязь с социально-психологическими факторами. Анализируются тревожность, депрессивные проявления, чувство одиночества, раздражительность и сниженная самооценка, которые могут возникать при недостатке заботы, контроля и эмоциональной поддержки. Возможные различия в проявлении эмоциональных трудностей у девочек и мальчиков-подростков рассматриваются с учётом гендерных стереотипов, семейных отношений и особенностей социальной среды. Особое внимание уделяется психодиагностической оценке эмоционального состояния подростков, учёту индивидуальных различий и разработке рекомендаций по организации психологической поддержки с учётом гендерных особенностей.

Ключевые слова: подростки, оставшиеся без надлежащего присмотра и попечения, эмоциональные состояния, гендерные особенности, тревожность, депрессивные симптомы, одиночество, эмоциональная устойчивость, психодиагностика, социальная поддержка, психологическая помощь.

Abstract. This article examines gender-related characteristics of emotional states among adolescents lacking adequate supervision and care, focusing on their potential relationships with social and psychological factors. It discusses anxiety, depressive symptoms, loneliness, irritability, and low self-esteem that may occur when adolescents experience insufficient care, supervision, and emotional support. Potential differences in the manifestation of emotional difficulties among adolescent girls and boys are considered in relation to gender stereotypes, family relationships, and social environments. The article also highlights the importance of psychodiagnostic assessment, consideration of individual differences, and the development of gender-sensitive psychological support strategies for adolescents experiencing inadequate care and supervision.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Keywords: adolescents lacking adequate supervision and care, emotional states, gender characteristics, anxiety, depressive symptoms, loneliness, emotional stability, psychodiagnostics, social support, psychological assistance.

Kirish.O‘smirlik davri shaxsning jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatdan jadal rivojlanishi, o‘zligini anglash, mustaqillikka intilish hamda atrofdagilar bilan munosabatlar tizimining o‘zgarishi bilan tavsiflanadi. Ushbu davrda o‘smirning emotsional barqarorligi ko‘p jihatdan oilaviy muhit, ota-ona yoki boshqa yaqin kattalarning qo‘llab-quvvatlashi, tengdoshlar bilan munosabatlari va ijtimoiy sharoitlarga bog‘liq bo‘ladi. Yetarli nazorat, parvarish va emotsional qo‘llab-quvvatlashdan mahrum bo‘lgan o‘smirlarda xavotir, yolg‘izlik, tushkunlik, ishonchsizlik va xulq-atvor bilan bog‘liq qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Qarovsiz qolgan o‘smirlarning emotsional holatlarini o‘rganishda gender xususiyatlarini hisobga olish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Chunki qizlar va o‘g‘il bolalarda salbiy kechinmalarning namoyon bo‘lish shakllari, ularni ifodalash usullari hamda yordam so‘rashga munosabat bir-biridan farq qilishi mumkin. Biroq bunday farqlar barcha o‘smirlarga bir xil tarzda xos emas: ular individual temperament, tarbiya, boshdan kechirilgan voqealar, ijtimoiy-madaniy me’yorlar va mavjud qo‘llab-quvvatlash darajasi bilan ham belgilanadi.

Qarovsiz qolgan o‘smirlardagi emotsional holatlarning psixologik xususiyatlari

Qarovsiz qolish tushunchasi o‘smirning ota-ona yoki mas’ul kattalar tomonidan yetarli parvarish, nazorat, himoya va emotsional qo‘llab-quvvatlash olmasligi bilan bog‘liq turli vaziyatlarni qamrab oladi. Bunday holatni faqat ota-onaning jismonan yonida bo‘lmasligi bilan cheklab bo‘lmaydi. O‘smir oilada yashagan holda ham e’tibor, mehr va xavfsizlik hissi yetishmasligini boshdan kechirishi mumkin.

Mazkur sharoitlarda emotsional holatlar bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘lishi ehtimol:

– **Xavotir va qo‘rquv** — kelajak, xavfsizlik, boshqa insonlar bilan munosabatlar yuzasidan doimiy bezovtalik.

– **Tushkunlik va yolg‘izlik** — o‘zini keraksiz his qilish, faoliyatga qiziqishning pasayishi va ijtimoiy aloqalardan chekinish.

– **Jahldorlik va emotsional beqarorlik** — kundalik qiyinchiliklarga keskin munosabat bildirish, kayfiyatning tez o‘zgarishi.

– **Ishonchsizlik** — kattalar yoki tengdoshlar bilan yaqin munosabat o‘rnatishda qiynalish.

– **O‘zini past baholash** — o‘z imkoniyatlariga shubha qilish va boshqalarning munosabatiga haddan tashqari bog‘lanib qolish.

Ushbu belgilar qarovsiz qolgan har bir o‘smirda albatta uchraydi, degan xulosa chiqarish mumkin emas. Ularning namoyon bo‘lishi vaziyatning davomiyligi, og‘irligi, o‘smirning individual xususiyatlari va himoya omillariga bog‘liq.

Emotsional holatlarning gender xususiyatlari

Gender xususiyatlari o‘smirning biologik jinsidan tashqari, jamiyatda qizlar va o‘g‘il bolalardan kutiladigan xulq-atvor, emotsiyalarni ifodalash me’yorlari va ijtimoiy rollarni ham qamrab oladi. Shu sababli emotsional holatlarni tahlil qilishda biologik omillar bilan bir qatorda tarbiya va ijtimoiy muhit ta’sirini ham hisobga olish zarur.

Qiz o‘smirlarda ayrim tadqiqotlarda xavotir, tushkunlik, o‘zini ayblash va munosabatlarga oid tashvishlar kabi ichki kechinmalar ko‘proq qayd etilishi mumkin. Biroq buni barcha qizlarga xos qat’iy qonuniyat sifatida talqin etish to‘g‘ri emas. Qizlarning emotsional holati oilaviy munosabatlar, tengdoshlar tomonidan qabul qilinish, ijtimoiy bosim va shaxsiy tajribalar bilan chambarchas bog‘liq.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

O'g'il o'smirlarda esa ayrim hollarda emotsional qiyinchiliklar ochiq jahldorlik, nizoli xatti-harakatlar, impulsivlik yoki muammolarni yashirish shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Jamiyatda o'g'il bolalardan his-tuyg'ularini ko'rsatmaslik yoki doimo kuchli bo'lish kutilishi ularning yordam so'rashiga to'sqinlik qilishi ehtimoli mavjud. Shu bilan birga, o'g'il bolalarda ham xavotir, tushkunlik, yolg'izlik va o'zini qadrsiz his qilish kabi ichki kechinmalar kuzatilishi mumkin.

Demak, gender farqlarini faqat "qizlar ko'proq xavotirlanadi" yoki "o'g'il bolalar ko'proq tajovuzkor bo'ladi" kabi soddalashtirilgan qarashlar bilan izohlash mumkin emas. Bir xil emotsional qiyinchilik turli o'smirlarda turlicha namoyon bo'lishi mumkin. Shuning uchun psixologik baholashda gender omili individual va ijtimoiy omillar bilan birgalikda tahlil qilinishi lozim.

Gender xususiyatlarini psixodiagnostik o'rganish

Qarovsiz qolgan o'smirlardagi emotsional holatlarning gender xususiyatlarini aniqlash uchun xavotir, depressiv alomatlar, o'zini baholash, yolg'izlik, emotsional boshqaruv va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlarini o'rganish mumkin. Bunda o'smirlarning yoshi, yashash sharoiti, qarovsiz qolish tajribasi, oilaviy munosabatlari va ijtimoiy yordamdan foydalanish imkoniyatlari ham hisobga olinishi kerak.

Tadqiqotda quyidagi vazifalarni belgilash maqsadga muvofiq:

1. Qarovsiz qolgan qiz va o'g'il o'smirlarda xavotir, tushkunlik va yolg'izlik ko'rsatkichlarini aniqlash.
2. Emotsional holatlarni ifodalash va boshqarish xususiyatlarini o'rganish.
3. Gender guruhlari o'rtasidagi farqlarni statistik jihatdan tekshirish.
4. Emotsional qiyinchiliklar bilan ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, o'zini baholash va moslashuv ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash.
5. Olingan natijalar asosida o'smirlar uchun psixologik yordam va profilaktika tavsiyalarini ishlab chiqish.

Metodikalar o'smirlarning yoshiga va tadqiqot sharoitiga mos bo'lishi, ishonchlilik hamda validlik ko'rsatkichlariga ega bo'lishi kerak. Natijalarni talqin qilishda birgina so'rovnoma asosida tashxis qo'yishdan saqlanish, zarur hollarda suhbat, kuzatish va boshqa ma'lumot manbalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Xulosa

Qarovsiz qolgan o'smirlardagi emotsional holatlarning gender xususiyatlarini o'rganish ularning psixologik ehtiyojlarini chuqurroq tushunish va samarali yordam choralarini belgilash imkonini beradi. Qiz va o'g'il o'smirlarda xavotir, tushkunlik, jahldorlik, yolg'izlik yoki emotsional qiyinchiliklarni ifodalash shakllari farqlanishi mumkin. Biroq bu farqlar qat'iy yoki universal emas; ularni o'smirning individual xususiyatlari, ijtimoiy tajribasi va atrofidagi qo'llab-quvvatlash tizimidan ajratib ko'rib bo'lmaydi.

Shu bois psixologik yordam gender stereotiplariga emas, balki har bir o'smirning real ehtiyojlari va psixologik holatini xolis baholashga asoslanishi lozim. Xavfsiz muhit yaratish, ishonchli munosabatlarni rivojlantirish, emotsiyalarni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish va zarur psixologik xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish qarovsiz qolgan o'smirlarning ruhiy farovonligini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati
1. Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment. New York: Basic Books.
2. UNICEF. (2021). The State of the World's Children 2021: On My Mind—Promoting, Protecting and Caring for Children's Mental Health. New York: UNICEF. Elektron manba.
3. World Health Organization. (2025). Mental health of adolescents. Elektron manba.
4. Naughton, A. M., Maguire, S. A., Mann, M. K., Lumb, R. C., Tempest, V., Gracias, S., & Kemp, A. M. (2017). Ask Me! Self-reported features of adolescents experiencing neglect or emotional maltreatment: A rapid systematic review. Child: Care, Health and Development. PubMed.
5. Colonnesi, C., Draijer, E. M., Stams, G. J. J. M., Van der Bruggen, C. O., Bögels, S. M., & Noom, M. J. (2020). The relation between attachment and depression in children and adolescents: A multilevel meta-analysis. Clinical Child and Family Psychology Review, 23, 54–69. https://doi.org/10.1007/s10567-019-00299-9

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.